

РЕЦИДИВ СЕРЕД ДОСТРОКОВО ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ПОКАРАННЯ

RECIDIVISM AMONG PREMATURELY RELEASED FROM PUNISHMENT INDIVIDUALS

Дана стаття виконана на основі аналізу чинного законодавства України, теоретичного осмислення численних наукових праць щодо питання рецидиву кримінальних правопорушень, вчинення нового кримінального правопорушення особою, яка має не зняту або непогашену судимість за кримінальне правопорушення. У даній статті викладено найбільш загальні положення, які розкривають сутність, правову природу та структуру рецидиву кримінальних правопорушень. У даній статті висвітлено сучасний стан рецидиву кримінальних правопорушень та проведено аналіз статистичних даних засуджених осіб, які мають не зняту або непогашену судимість та вчинили нове кримінальне правопорушення. Слід зазначити, що питання статистичних даних осіб, які мають не зняту або непогашену судимість, з них які були достроково звільнені від відбування покарання не досліджено. Автором статті, виходячи з звіту офіційного веб-сайту Судова влада України проведено аналіз та висвітлено статистичні дані щодо кількості засуджених осіб, які мають не зняту або непогашену судимість: одну; дві; три і більше, та вчинили нові кримінальні правопорушення у співвідношенні до загальної кількості засуджених. Також визначено кількість та відсоткове значення вчинених кримінальних правопорушень засудженими особами, які мають не зняту або непогашену судимість за розділами Особливої частини Кримінального кодексу України та відображено кримінальні правопорушення, які посідають перше місце за кількістю їх вчинення протягом 2021–2022 років. В даній статті проведено статистичний аналіз вчинення нових кримінальних правопорушень особами, які мають не погашену або не зняту судимість, з них які були достроково звільнені від відбування покарання: умовно-достроково; на підставі амністії; та з інших підстав.

Ключові слова: покарання, злочинність, рецидив, множинність кримінальних правопорушень, не знята та непогашена судимість, звільнення від покарання та його відбування.

This article is based on an analysis of the current legislation of Ukraine, theoretical understanding of numerous scientific works regarding the issue of recidivism of criminal offenses, the commission of new criminal offenses by individuals with unexpunged or unredeemed convictions. The article presents the most general provisions that elucidate the essence, legal nature, and structure of recidivism of criminal offenses. The article highlights the current state of recidivism in criminal offenses and analyzes statistical data of convicted individuals who have and unredeemed convictions and have committed new criminal offenses. It should be noted that the issue of statistical data regarding individuals with unrepealed or unsettled convictions, including those who were released from serving their sentence early, has not been investigated. The author of the article, based on the report from the official website of the Judicial Authority of Ukraine, conducted an analysis and presented statistical data regarding the number of convicted individuals who have an unrepealed or unsettled conviction: one; two; three and more, and have committed new criminal offenses in relation to the total number of convicts. The article also determines the quantity and percentage of committed criminal offenses by convicted

individuals who have an unrepealed or unsettled conviction, categorized by sections of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, and reflects criminal offenses that occupy the first place in terms of the quantity committed during 2021–2022. The article conducts a statistical analysis of the commission of new criminal offenses by individuals who have an unredeemed or unrepealed conviction, including those who were released from serving their sentence early: conditionally early; based on amnesty; and for other reasons.

Key words: *punishment, criminality, recidivism, multiplicity of criminal offenses, unexpunged and unredeemed convictions, release from punishment and its execution.*

Аналіз основних досліджень та публікацій. При написанні даної статті проведено аналіз досліджень таких вчених, як Дудоров О.О., Хавронюк М.І., Навроцький В.О., Телефанко Б.М., Бабанли Р. Ш., Скригонюк М.І., Устрицька Н.І., Джу́жа О.М., Меркулової О.В., Конопельсько-го В.Я. та ін.

Мета статті. Розглянути питання загальних положень, які розкривають сутність, правову природу та структуру рецидиву кримінальних правопорушень. Здійснити аналіз статистичних даних щодо кількості засуджених осіб, які мають не зняту або непогашену судимість: одну; дві; три і більше, та вчинили нові кримінальні правопорушення у співвідношенні до загальної кількості засуджених. Також визначити кількість та відсоткове значення вчинених кримінальних правопорушень засудженими особами, які мають не зняту або непогашену судимість за розділами Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України). Проведення статистичного аналізу вчинення особами нового кримінального правопорушення, які мають не зняту та непогашену судимість, та які були достроково звільнені від покарання та його відбування.

Результати дослідження. Визначення поняття «рецидив» визначено в теорії кримінального права, передбачено на законодавчому рівні та закріплено у ст. 34 КК України.

Відповідно до ст. 34 КК України, рецидивом кримінальних правопорушень визнається вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення [1, ст. 34].

Виходячи з визначення, необхідно виділити складові поняття «рецидиву»:

- вчинення особою двох чи більше самостійних одиничних кримінальних правопорушення.
- нове кримінальне правопорушення має бути вчинено особою в період, коли вона вважається такою, що має судимість за раніше вчинене кримінальне правопорушення.
- кримінальне правопорушення, за яке особа має судимість, і кримінальне правопорушення, вчинене нею під час цієї судимості, мають бути умисними.

Виходячи з академічного тлумачного словника рецидив – це «повторний вияв чогонебудь» [2].

Як зазначає Телефанко Б.М., рецидив – спеціальний термін, запозичений в юриспруденцію з медицини. Він походить від латинського *recidirens*, що означає «повернутись», «відновитись». За дослівним тлумаченням терміна, будь-яке повернення до кримінальної поведінки можна вважати рецидивом. Рецидивну злочинність становлять злочини, вчинені особами, які раніше притягались до кримінальної відповідальності. Рецидивна злочинність серед множинності злочинів – одна із найбільш небезпечних. Її підвищена суспільна небезпечність зумовлена найперше тим, що вчинення особою більше одного злочину свідчить про стійке бажання продовжувати злочинну поведінку, про закріплення в свідомості злочинних навичок, стійких антисуспільних поглядів і переконань. Якщо йдеться про всю злочинність, то рецидивна – її серцевина. Її небезпечність полягає у тому, що вчинення нових, повторних злочинів у межах строків збереження судимості свідчить про стійке бажання рецидивістів продовжувати злочинну діяльність, про криміналізацію їх особистості [3].

Аналізуючи юридичне наповнення даного поняття, стає зрозуміло, що застосоване до винутої особи разове покарання не призвело до виправлення цієї особи, виявилось недостатнім. Відтак, припинення продовжуваної протиправної поведінки потребує додаткових заходів державного примусу.

Справедливість покарання як принцип його призначення полягає насамперед у тому, що воно має відповідати загальнолюдським цінностям, моральним устоям суспільства, переконувати громадян у правильності судової політики. Щодо небезпечних злочинців, а також рецидивістів справедливість вимагає призначення суворих заходів покарання. І в цьому випадку, не можна закликати до толерантності щодо рецидивістів. Толерантність повинна мати межі. Не треба

загравати зі злом, це погано закінчується. Водночас до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, з урахуванням особи винних, відповідно до принципу справедливості, варто застосовувати більш м'які покарання. Менш суворий вид покарання не може забезпечити виправного впливу на рецидивіста, а також тим самим не може створити безпеку для життя багатьох людей [4].

Як вказує О.М. Джужа, рецидив злочинів не лише впливає на формування в особи внутрішньої готовності порушити закон, а й створює криминогенні чинники для подальшої злочинної діяльності [5, с. 41].

Навроцький В. О. зазначає, що споконвіку рецидив становив біля третини – інакше кажучи, злочин вчиняв не кожний десятий, а кожний третій зі звільнених. Тобто у самому постпенітенціарному рецидиві нічого дивного і надзвичайного немає [6, с. 45].

Відповідно до ст. 414 КПК України, невідповідним ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого визнається таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим через м'якість або через суворість [7].

Рецидивісти, не зважаючи на застосування до них покарання, як правило, не змінюють своєї поведінки. Вони мають значний злочинний досвід, стійку негативну спрямованість, у них зростає потреба у спілкуванні з представниками злочинного середовища, пропагують злочинну субкультуру. Протидія рецидивній злочинності займає одне із центральних місць в науці кримінального, кримінально-виконавчого права, криминології, в діяльності суспільства і держави. Скригонюк М.І., вважає, що раніше судимі, які були умовно-достроково звільнені від покарання, в період невідбутої його частини, на волі, виявляються обачливішими в конфліктних ситуаціях, «життєво досвідченішими». Нові злочини вони вчиняли, коли минав строк невідбутої частини покарання [8, с. 216].

Як зазначає Устрицька Н.І., на динаміку злочинності як соціально-правове явище, впливають дві групи факторів:

1) це причини і умови злочинності, демографічна структура населення та інші соціальні процеси і явища, які впливають на злочинність;

2) зміни кримінального законодавства, розширюючи або звужуючи сферу злочинного [9, с. 145].

Тенденції рецидиву кримінальних правопорушень в Україні неблагополучні. Згідно офіційного веб-сайту Судової влади України відповідно до даних звіту про склад засуджених слід виділити наступне:

– за 2018 рік: загальна кількість засуджених становить 73659 осіб, з них кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість становить 18076, в тому числі одну – 9124, дві – 2996, три і більше 5956 [10];

– за 2019 рік: загальна кількість засуджених становить 70375 осіб, з них кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість становить 17488, в тому числі одну – 8764, дві – 2759, три і більше 5965 [11];

– за 2020 рік: загальна кількість засуджених становить 67519 осіб, з них кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість становить 16872, в тому числі одну – 8248, дві – 2680, три і більше 5944 [12];

– за 2021 рік: загальна кількість засуджених становить 64080 осіб, з них кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість становить 15067, в тому числі одну – 7784, дві – 2325, три і більше 4958 [13];

– 2022 рік: загальна кількість засуджених становить 49679 осіб, з них кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість становить 10289, в тому числі одну – 5594, дві – 1508, три і більше 3187 [14] (рис. 1).

Із вказаних статистичних даних, слід прийти до висновку, що загальна кількість засуджених осіб та кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість не суттєво, але свідчить про їх зниження.

Однак, проаналізувавши статистичні дані за період 2018–2022 рр, слід зазначити, що кожен 4 засуджений, який мав не зняту або непогашену судимість вчинив нове кримінальне правопорушення, що свідчить про стійке бажання до вчинення нового кримінального правопорушення.

Також слід зазначити, що у структурі кримінальних правопорушень за 2021 рік кількість засуджених осіб, які мають не зняту і непогашену судимість займають кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи 1234, статевої свободи та статевої недоторканості 77, проти власності 11398, проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 216, проти громадського

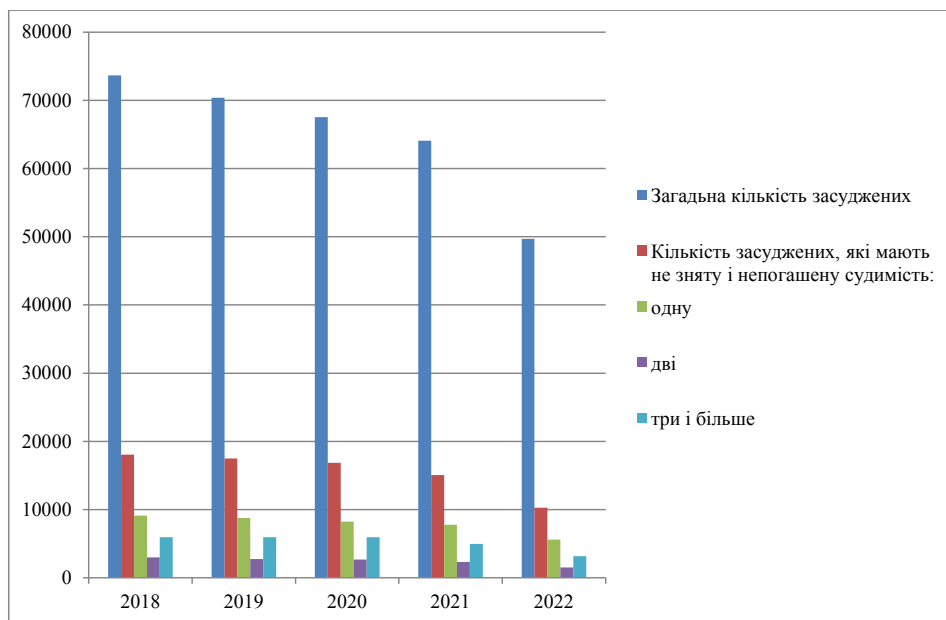

Рис. 1

порядку та моральності – 179, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення – 1264, інші кримінальні правопорушення – 699 [13].

Таким чином, у відсотковому значенні у структурі кримінальних правопорушень за 2021 рік кількість засуджених осіб, які мають не зняту і непогашену судимість питому вагу у хронологічному порядку займають кримінальні правопорушення:

- проти власності 75,65%;
- у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення – 8,39%;
- проти життя та здоров'я особи 8,19%;
- інші кримінальні правопорушення – 4,64%;
- проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 1,43%;
- проти громадського порядку та моральності – 1,19%;
- проти статевої свободи та статевої недоторканості 0,51%

Також слід зазначити, що у структурі кримінальних правопорушень за 2022 рік кількість засуджених осіб, які мають не зняту і непогашену судимість займають кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи 881, статевої свободи та статевої недоторканості – 40, проти власності – 7711, проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 113, проти громадського порядку та моральності – 120, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення – 885, інші кримінальні правопорушення – 569 [14].

Таким чином, у відсотковому значенні у структурі кримінальних правопорушень за 2022 рік кількість засуджених осіб, які мають не зняту і непогашену судимість питому вагу у хронологічному порядку займають кримінальні правопорушення:

- проти власності 74,94%;
- проти життя та здоров'я особи 8,56%;
- у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення – 8,31%;
- інші кримінальні правопорушення – 5,53%;

- проти громадського порядку та моральності – 1,17%;
- проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 1,10%;
- проти статевої свободи та статевої недоторканості 0,39%.

Проаналізувавши засуджених осіб, які мають не зняту або непогашену судимість за 2021–2022 роки слід зазначити, що перше місце з високим відсотком вчинення посідають кримінальні правопорушення проти власності.

Вчинення злочину за наявності непогашеної або не знятої судимості означає існування рецидиву злочину як обставини, що обтяжує покарання. Однак при цьому, визначаючи міру покарання за вчинений злочин особою, яка не має судимості, суд має обов'язково оцінювати такий факт як попереднє засудження за вчинення злочину, оскільки цей факт має істотне значення для висновку про достатність покарання, що призначатиметься особі. Факт попередньої злочинної поведінки в цьому контексті зумовлює висновок про те, що попередньо застосований до особи захід державного примусу був недостатнім для попередження вчиненого нею нового злочину, а отже, про існування передумов для призначення такій особі більш суворого покарання, ніж те, яке б їй призначалось, якби вона вчинила злочин уперше [15, с. 144].

Варто погодитися з думкою Б.М. Телефанко, що рецидив свідчить про недосконалість законодавства, діяльності судової і правоохоронної систем, їх нездатність ефективно впливати на рецидивістів. Це підтверджує також слабкість покарання та недосконалість процесів його виконання і виправлення злочинців. Негативні наслідки злочинів нейтралізуються суспільством через покарання, його можливості. Невідповідність кримінальної політики характеру кримінальної ситуації в Україні і її динаміці – це одна з найбільш актуальних проблем. Ідеї гуманізації покарань не зовсім сприймаються громадською думкою. У суспільство проникла кримінальна культура, а необхідно виховувати анти кримінальну [3].

Виходячи з статистичних даних щодо засуджених осіб, слід навести наступні дані:

- кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість у 2018 році становила: 18076, з них особи, які були достроково звільнені від покарання та його відбування: 2485, в тому числі звільнені умовно-достроково: 1699, у зв'язку з амністією: 549, інші підстави: 237 осіб [10];
- кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість у 2019 році становила: 17488, з них особи, які були достроково звільнені від покарання та його відбування: 2243, в тому числі звільнені умовно-достроково: 1556, у зв'язку з амністією: 451, інші підстави: 236 осіб [11];
- кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість у 2020 році становила: 16872, з них особи, які були достроково звільнені від покарання та його відбування: 1729, в тому числі звільнені умовно-достроково: 1254, у зв'язку з амністією: 232, інші підстави: 243 осіб [12];
- кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість у 2021 році становила: 15067, з них особи, які були достроково звільнені від покарання та його відбування: 1428, в тому числі звільнені умовно-достроково: 1079, у зв'язку з амністією: 112, інші підстави: 237 осіб [13].
- кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість у 2022 році становила: 10289, з них особи, які були достроково звільнені від покарання та його відбування: 773, в тому числі звільнені умовно-достроково: 577, у зв'язку з амністією: 40, інші підстави: 156 осіб [14].

У відсотковому значенні кількість достроково звільнених осіб від покарання та його відбування, які мають не зняту або непогашену судимість становила: 2018 рік – 13,75%, 2019 рік – 12,83%, 2020 рік – 10,25%, 2021 рік – 9,48%, 2022 рік – 7,5%.

Проаналізувавши вищевказані дані, слід зробити висновок, що кількість осіб, які вчинили нове кримінальне правопорушення та мають не зняту або непогашену судимість, достроково звільнених від відбування покарання, свідчить про тенденцію несуттєвого зниження. Однак слід зазначити, що в середньому кожен десятий засуджений, який був достроково звільнений від відбування покарання вчиняє нове кримінальне правопорушення, що свідчить про стійку анти-суспільну діяльність.

У звітах про склад засуджених, проаналізованих в даній статті не проведено розмежування кримінальних правопорушень, які вчинені з необережності чи умисно. Оскільки не існує чіткої межі між необережністю та умислом при вчиненні кримінального правопорушення, немає й чіткої різниці у суб'єктивній стороні. Основна відмінність між умислом та необережністю, відповідно до положень статей 24 та 25 КК України, полягає у вольовому ставленні особи до суспільно-небезпечних наслідків, що настають у результаті вчинення кримінального правопорушення. При проведенні статистичних даних до уваги взято всі кримінальні правопорушення, які передбачені в Особливій частині КК України, оскільки чітко відокремити вчинення кримінальних правопорушень, які зазначені у звітах, вчинених умисно чи необережно неможливо.

В кожній конкретній ситуації необхідно враховувати вольове ставлення особи до суспільно-небезпечних наслідків.

Слід додатково зазначити, що попередня судимість за необережний злочин будь-якого ступеня тяжкості також не враховується при визначенні рецидиву [16, с. 223].

У КК України втілено позицію, згідно з якою тільки поєднання умисних кримінального правопорушення у біографії злочинця засвідчує прогресуючі хиби його особи, що є підставою для визнання наявності рецидиву.

Для порівняння: кримінальне законодавство Іспанії, Норвегії, Туреччини і Швейцарії передбачає, що рецидив кримінального правопорушення утворюють як умисні, так і необережні діяння [17, с. 250].

Слід виокремити кілька важливих моментів щодо рецидиву. Як зазначає Устрицька Н.І., одним із них є те, що усі злочини у межах рецидиву є умисними. Водночас умисел може бути і прямий, і не прямий. Тобто поняття рецидиву, яке міститься у ст. 34 КК України, обмежує його лише випадками вчинення нового умисного злочину особою, засудженою за умисний злочин. Вчинення після вчинення умисного злочину одного чи декількох нових необережних або, навпаки, вчинення після одного (чи декількох) необережних злочинів нового умисного злочину рецидиву не утворюють. Така позиція законодавця критикується у кримінально-правовій літературі [18]. Дана позиція потребує детального вивчення та аналізу.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що проведені статистичні дані за період 2018–2022 рр., свідчать про те, що загальна кількість засуджених осіб та кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість не суттєво, але свідчить про їх зниження, однак кожен 4 засуджений, який мав не зняту або непогашену судимість вчинив нове кримінальне правопорушення. Проведений аналіз 2021 р. та 2022 р. свідчить про те, що лідером серед кримінальних правопорушень, вчинених засудженими, які мають не зняту або непогашену судимість являються кримінальні правопорушення проти власності. Також слід вказати, що кількість осіб, достроково звільнених від відбування покарання, свідчить про їх несуттєве зниження, але слід зазначити, що в середньому кожен десятий засуджений, який був достроково звільнений від відбування покарання вчиняє кримінальне правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14> (дата звернення: 01.09.2023).
2. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/tesydyv> (дата звернення: 01.09.2023).
3. Телефанко Б.М. Взаємозв'язок ефективності покарання і рівня рецидивної злочинності. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsv/03_2014/14tbmrz.pdf.
4. Телефанко Б. Проблема яз захід кримінально-правового впливу на рецидивну злочинність. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2018/12/57.pdf>
5. Джужа О.М., Михайленко П.П., Кулик О.Г. та ін. Курс кримінології. Загальна частина: підруч. : у 2 кн. за заг. ред. О.М. Джужі. К. : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
6. Навроцький В. О. Інтерпретація злочинності вустами теперішніх очільників органів кримінальної юстиції України. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми перспективи* : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. Кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 грудня 2016 р.) / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головікіна. Харків : Право, 2016. 236 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.09.2023).
8. Телефанко Б.М. «Рецидив злочинів і умовно-дострокове звільнення від відбування покарання». *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення* : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму, 21–22 вересня 2012 року. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 476 с.
9. Устицька Н.І. Окремі аспекти динаміки злочинності. *Напрями реформування кримінальної юстиції в Україні*: матеріали науково-практичного семінару. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 22.05.2020, 282 с.
10. № 7 «ЗВІТ ПРО СКЛАД ЗАСУДЖЕНИХ». URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018.

11. № 7 – ЗВІТ ПРО СКЛАД ЗАСУДЖЕНИХ за 2019 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019.
12. № 7 ЗВІТ ПРО СКЛАД ЗАСУДЖЕНИХ за 2020 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020
13. № 7 ЗВІТ ПРО СКЛАД ЗАСУДЖЕНИХ за 2021 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21.
14. № 7 – ЗВІТ ПРО СКЛАД ЗАСУДЖЕНИХ. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022.
15. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернівці : Десна Поліграф, 2019. 488 с.
16. Албуд С.В., Бабенко А.М., Гритенко В.Я. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. д.ю.н., проф. О.В. Меркулової, д.ю.н., доцента В.Я. Конопельського. Одеса, 2017. 430 с.
17. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : Навчальний посібник. К.: Ваіте, 2014. 944 с.
18. Устрицька Н.І. Поняття рецидиву злочинів за кримінальним правом України. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsv/nvsvy_03_2018/28.pdf.